

(Pedro Hispano) ۲۰ مرتبه، و الکساندر دو هالس (Alexandre dé) (Hales Roger) ۱۱ مرتبه، و آلبرت کبیر (Albert le Grand) ۱۴۷ مرتبه، و سن تماس آکوینی (St. Thomas) ۳۱ مرتبه، و راجریبکن (Roger Bacon) ۴۰ مرتبه و دیگران به کرات از آن نام برده‌اند و بدان استشهاد جسته‌اند.^۱

گذشته از لاتینی به زبان عبری و اسپانیایی نیز ترجمه شده و مخصوصاً شروح متعددی نیز به زبان عبری بر آن نوشته‌اند.

* * *

مقاصد ابتدا به سال ۱۳۳۱ در مصر به چاپ رسید (طبع محی‌الدین الصبری الکردی). سپس سلیمان دنیا استاد مساعد فلسفه در دانشکده اصول دین آن را تصحیح کرده و در سال ۱۹۶۱ در دارالمعارف مصر به چاپ رسانده است.

متأسفانه مصحح برخلاف سیره متداول، نسخه بدلها را هم بین دو خط در متن گنجانده است و این تا حدی ذهن را پریشان و وقت را ضایع می‌کند و پیوسته عبارت با درج نسخه بدل قطع می‌شود.

گذشته از این، نسخه‌هایی که مورد اعتماد مصحح بوده خالی از غلط نبوده است و این غلطها همچنان به حال خود باقی است و برخی از آنها چنان است که موجب گمراهی و سرگردانی و انحراف خواننده می‌شود و جای آن دارد که کتابی بدین مرتبت و منزلت از نو به طبعی منقح آراسته شود. نگارنده تا آنجا که توانسته‌ام غلطها را یا از روی قیاس یا با توجه به آثار فلسفی ابن سینا خاصه *دانشنامه علانی* به اصلاح آورده‌ام.

در سال ۱۳۳۸ شمسی هجری مرحوم دکتر محمد خزائلی مقاصد را به فارسی برگردانده و آن را به نام خود آموز حکمت مشا

جزء انتشارات امیرکبیر منتشر ساخته است.

۱- تهافت به معنی ضد و تقیض سخن گفتن و به تعبیر دیگر به معنی تناقض گویی است و غزالی در آثار خود مکرر آن را با تناقض به صورت عطف تفسیری همراه آورده است.

۲- *مقاصد الفلاسفه*، تصحیح سلیمان دنیا، چاپ مصر، ۱۹۶۱، ص ۳۱ و ۳۲.

۳- همان مأخذ، ص ۱۲۹.

۴- همان مأخذ، ص ۳۰۰.

۵- همان مأخذ، ص ۳۸۵.

۶- نخستین کسی که به این نکته توجه یافته است که کتاب مقاصد ترجمه ماندی است از *دانشنامه علانی* استاد محترم آقای سید احمد خراسانی استاد دانشگاه بوده‌اند.

۷- شهردان بن ابی‌الخیر در مقدمه *نزهت نامه علانی* می‌نویسد علاءالدوله کاکویه به ابن سینا گفت اگر علوم اوائل به فارسی دری باشد، ممکن است مورد استفاده من واقع شود و از او خواست کتابی به فارسی دری برای او تألیف کند و ابن سینا *دانشنامه* را برای او بنگاشت. پس از آن اضافه می‌کند که آن امیر البته از آن کتاب هیچ در نیافت امروز نیز کمتر فارسی‌زبانی می‌تواند *دانشنامه* را بخواند و بخوبی دریابد مگر آنکه خود فلسفه بداند و تازه آنچه را خود می‌داند به زحمت از *دانشنامه* استنباط کند.

از چیزهایی که موجب دشواری *دانشنامه* شده یکی هم اینست که شیخ در این کتاب بر آن بوده است که تا بتواند عبارات را به فارسی سره بنویسد و این نیز دشواری متن را دو چندان ساخته است شاید شهردان مذکور در تعریض به همین اثر ابن سینا است که می‌گوید: «... و طرفه تر آنست که چون کتابی به پارسی کنند گویند از بهر آن بدین عبارت نهادیم تا آن کس که تازی نداند بی بهره نماند. پس سخنهایی همی گویند دری ویژه مطلق که از تازی دشوارتر است و اگر سخنان متداول گویند دانستن آسان تر بود» (نمونه سخن پارسی، ص ۱- ۱۷۰).

۸- *المنقذ من الضلال*، تصحیح دکتر جمیل صلیبا و دکتر کامل عیاد، چاپ بنجم،

مطبعة الجامعة السوریة، ۱۳۷۶ هـ (۱۹۵۶ میلادی)، ص ۷۰- ۶۹.

۹- برای آگاهی از دیگر نویسندگانی که به مقاصد توجه داشته‌اند رجوع شود به *مؤلفات الغزالی*، تألیف عبدالرحمن بدوی، چاپ دوم، ۱۹۷۷، وكالة المطبوعات، کویت، ص ۵۶ و ۵۷.

مقاله

به مناسبت پایان یافتن کار لغت نامه دهخدا

چهل سال رنج و سختکوشی

لغت نامه دهخدا عنوان کتابی است که چاپ آن از ۱۳۲۵ خورشیدی در چاپخانه مجلس آغاز شد و پس از سی و چهار سال در دیماه امسال (۱۳۵۹) به پایان رسید. بی‌هیچ تردید این کتاب بزرگترین و کامل‌ترین فرهنگ نامه فارسی است که تا کنون تألیف شده است. لغت نامه در بیست و شش هزار و پانصد و هفتاد و پنج صفحه بقطع رَحلی (نیم ورقی) سه ستونی با حروف ۱۲ به چاپ رسیده است. این کتاب حاوی دویست هزار واژه اصلی و تقریباً ششصد هزار ترکیب و نزدیک هشتاد هزار اعلام شخصی و اعلام جغرافیایی و چهارصد تا پانصد هزار شاهد منظوم و منثور برای معنی واژه‌ها و ترکیب‌هاست.

واژه‌ها: واژه‌های اصلی که در این کتاب گرد آمده کلماتی

عشق و علاقه و همت کتابی شده است. گره گشا و راهنمای همگان و نمونه کار اصولی و بنیادی برای محققان. روشی که مرحوم دهخدا در تهیه مواد لغت نامه پیش گرفت و در طول مدت تألیف و چاپ این اثر همان روش به وسیله مؤلفان اعمال شده است، مانند اثر مرحوم دهخدا کم مانند است. دهخدا لغت و معنی و ترکیب و استعاره و کنایه و اصطلاح و مترادف و مثل و شاهد شعری و نثری را از کتابهای لغت پیشینیان نگرفته است (چنانکه لغت نویسان پیش از او کرده اند) راهی که رفته و روشی که برگزیده از راه و روش دیگران بکلی ممتاز است، او این مواد و مصالح و این ابزارهای نطق و آوندهای معانی و وسایل مبادلات فکری را از لابلای سطور کتابها و ابیات دیوانها و مثنویها و قطعه‌ها بیرون کشیده است و با آنچه دیگران فراهم دیده بودند یار و همبر ساخته و لغت نامه‌ای بدین عظمت پرداخته است که پس از اسلام در فارسی به قول مرحوم قزوینی بی مانند است. درست است که قطران شاعر و اسدی طوسی نیز هر یک در تألیف کتاب لغت خود به همین ترتیب عمل کرده اند اما یک نگاه اجمالی و یک توجه ظاهری و مختصر آشنایی به کیفیت کار نشان خواهد داد که تفاوت این آثار چه مایه و تا کجاست.

مزیتی که لغت نامه (علاوه بر جامع بودن) بر دیگر فرهنگها دارد این است که چون در تحول نظم و نثر فارسی معنی واژه (اسم باشد یا صفت) تغییر یافته است سیر این تحول تاریخی با ذکر شاهدها در لغت نامه دیده می شود.

ترکیبات: ترکیبات هر واژه ممکن است از واژه های فارسی و یا از فارسی و عربی و غیر عربی پدید آمده باشد. این ترکیبات نیز از چنان تحول و تغییر معنی برکنار نمانده است. بدین جهت ترکیبات هر معنی به تناسب معنی اصلی ذیل آن معنی ها قرار گرفته است.

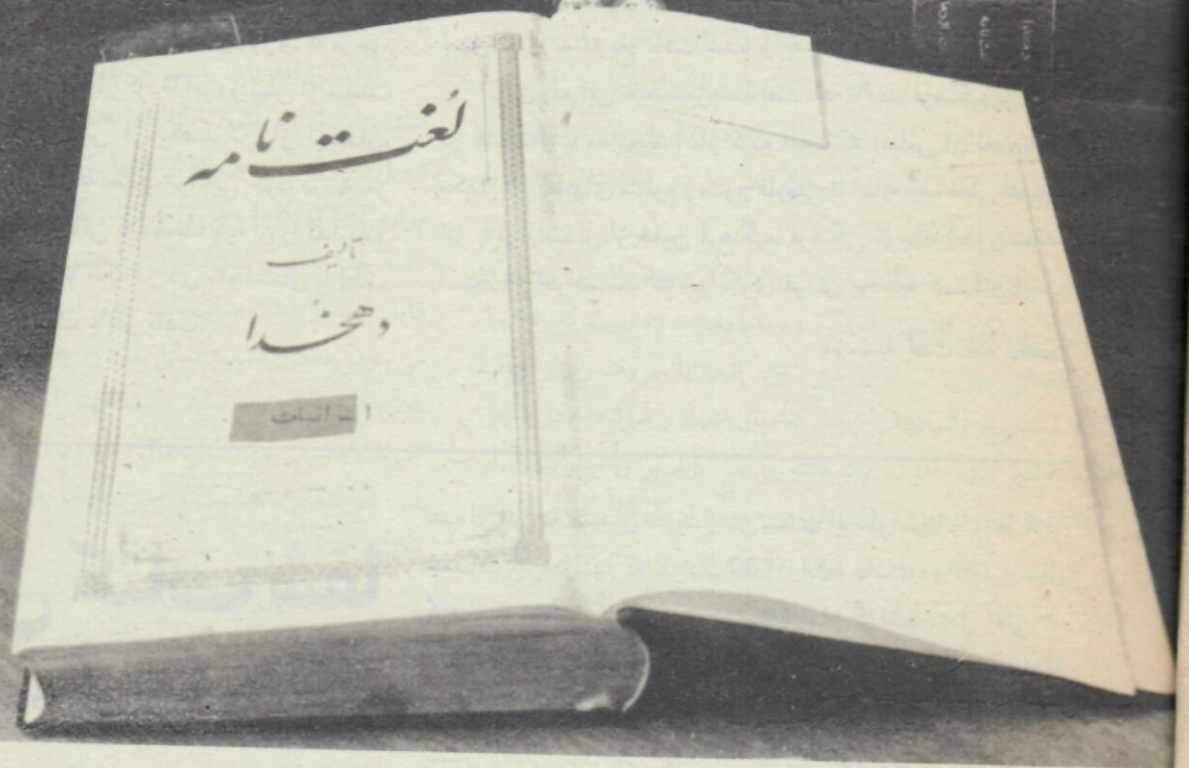
اصطلاحات علمی: فلسفه، کلام، علوم طبیعی، ریاضی، نجوم و غیره نیز تا آنجا که ممکن بوده از کتابهای علمی استخراج شده و در این فرهنگ گرد آمده است.

در اعلام جغرافیایی نیز نسبتاً استقصای کافی شده است. بدین ترتیب مراجعه کننده بدین کتاب خواه برای اطلاع از معنی واژه ها و خواه برای دانستن تحول آن در طول تاریخ و نیز کسانی که بخواهند ترجمه احوال دانشمندان، شاعران، نویسندگان، عرفا و متصوفه و دیگر شخصیتها را بخوانند با مراجعه و مطالعه لغت نامه بهره مند خواهند شد.

چگونگی تألیف: بنیانگذار این اثر عظیم مرحوم علی اکبر دهخداست. این مرد دانش دوست سخت کوش، در مدتی که از

است که ریشه آن فارسی است و یا از زبانهای دیگر (بیشتر زبان عربی و کمتر زبانهای ترکی و اروپایی) وارد زبان فارسی شده و تلفظ و معنی و یا لااقل تلفظ آن تغییر یافته و اصل و منشاء خود را از دست داده و بدین ترتیب جزء خانواده واژه های فارسی قرار گرفته است. این دسته از کلمات واژه هایی است که در این کتاب برای پشتوانه به کار بردن آن بیتی و یا فقره ای می بینیم که در اصطلاح فرهنگ نویسان شاهد نامیده می شود. گذشته از این دسته واژه ها، چون نویسندگان و شاعران فارسی زبان در طول مدت پیشتر از ده قرن خواه بخاطر تفنن و خواه بخاطر گسترش زبان از مفردات واژه های عربی استفاده کرده اند، کوشش شده است که لغت نامه مفردات واژه های عربی را نیز که بکلی مهجور و یا نادر استعمال بنظر نمی رسد، تا آنجا که مقدور است در برداشته باشد تا مراجعه کنندگان این کتاب نیازی به دیگر فرهنگها احساس نکنند. مواد و مصالح این اثر عظیم یعنی لغات و ترکیبات و شواهد شعری و نثری آن از خلال کتابهای نظم و نثر فارسی با مطالعه و دقت و صرف وقت بیرون کشیده شده است و با حوصله و دقت نظم و ترتیب گرفته و با هشیاری و تأمل حالت تألیف یافته و با

چهل سال کمتر نبوده است، دیوانهای شعر و متنهای ادبی را خوانده و واژه‌هایی از این کتاب را علامت‌گذاری کرد و به وسیله کاتبان بر روی کاغذهای کوچک (یادداشت) منتقل کرد و یا خود زحمت نقل آن را بعهده گرفت و پس از آنکه کمیت قابل توجهی مواد فراهم گردید به تنظیم آن پرداخت.

چاپ لغت‌نامه: در آغاز وزارت فرهنگ در صدد چاپ لغت‌نامه برآمد و چند تن از دبیران و استادان فاضل را مأمور ساخت تا در خانه دهخدا آن مرحوم را یاری دهند. سرانجام یک مجلد در ۴۸۶ صفحه حاوی کلمات آ تا ابوریحان به چاپ رسید ولی چاپ بقیه به عللی که در تکمله مقدمه لغت‌نامه آمده است متوقف ماند. سپس مجلس شورای ملی طرح پیشنهادی جمعی از نمایندگان را تصویب کرد و هزینه چاپ لغت‌نامه را پذیرفت و از این تاریخ عده‌ای از استادان و گروهی از فضلا به مرحوم دهخدا پیوستند و در یادداشت برداری، ترجمه، تدوین و تألیف مطالب با آن مرحوم همکاری کردند. روش کار چنان بود که یادداشتهای فراهم شده به وسیله هر مؤلف بررسی و با مأخذ اصلی تطبیق و مطالب آن فراهم می‌گردید، سپس بر مرحوم دهخدا خوانده و

دست از دهخدا
 آثار دکتر مصطفی سنجابی و ابوریحان
 که تمام فیس کار با او به بند و ایشان با آن
 ریاست اولی که دارند (که در نوع خود
 به حدیست) همه آنها را این چاپ
 برسانند و لو اینکه سرپا غلط باشد هیچ
 جمع و تصحیح مواظبانه اند ع. دهخدا
 (۱۳۳۲) ۱۳۳۲
 ع. دهخدا

این کتاب در دسترس نیست